

УДК 347.932

КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ НА ВИДИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Буга В.В., к. ю. н.,
доцент кафедри цивільного та господарського права
Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх органів України

Стаття присвячена критеріям класифікації процесуальних строків на види в цивільному судочинстві України. У системі процесуальних строків можна виділити складні строки, оскільки вони діляться на окремі елементи, які, з одного боку, є самостійними часовими характеристиками, а з іншого – елементами загальних строків. Загальні процесуальні строки, що, як правило, є складними, установлені з метою з'ясування часових меж, пов'язаних із розглядом цивільної справи, переглядом судових рішень. Спеціальні процесуальні строки встановлюють періоди вчинення окремої процесуальної дії суду, зокрема строки відкриття провадження у справі, строки видання судового наказу тощо.

Ключові слова: процесуальні строки, строки, установлені законом, строки, установлені судом, строки абсолютно визначені, строки відносно визначені, міжінстанційні строки, розумні строки.

Статья посвящена критериям классификации процессуальных сроков на виды в гражданском судопроизводстве Украины. В системе процессуальных сроков можно выделить сложные сроки, поскольку они делятся на отдельные элементы, которые являются, с одной стороны, самостоятельными временными характеристиками, а с другой – элементами общих сроков. Общие процессуальные сроки, которые, как правило, являются сложными, установленные с целью определения временных границ, связанных с рассмотрением гражданского дела, пересмотром судебных решений. Специальные процессуальные сроки устанавливают периоды совершения отдельного процессуального действия суда, в частности сроки открытия производства по делу, сроки издания судебного приказа и так далее.

Ключевые слова: процессуальные сроки, сроки, установленные законом, сроки, установленные судом, сроки абсолютно определенные, сроки относительно определенные, межинстанционные сроки, разумные сроки.

Buga V.V. CLASSIFICATION CRITERIA FOR THE TYPES OF DEADLINES IN CIVIL PROCEEDINGS IN UKRAINE

The article is devoted to the classification criteria for the types of procedural deadlines in civil proceedings in Ukraine. The system can distinguish procedural terms complicated terms, as they are divided into individual elements, which on the one hand, are independent timings, and the other – the elements common dates. General procedural deadlines, which are usually complex, established with a view to establishing time limits related to the civil proceedings, judicial review. Special procedural deadlines set periods of specific legal proceedings the court, such as the opening date of the proceedings, the timing of the publication of the injunction, and so on.

Key words: procedural time limits set by law terms, terms set by the court, timing is absolutely certain, relatively certain period, between-intuitional deadlines, reasonable terms.

Постановка проблеми. Досягнення оптимального співвідношення своєчасності й ефективності судової діяльності вимагає правильного визначення цілей і завдань устанавлення процесуальних строків. Саме такий напрям повинен визначати раціоналізацію інституту процесуальних строків у цивільному судочинстві. Процесуальні строки забезпечують стабільність і визначеність цивільних процесуальних правовідносин, цивільного провадження у справі; забезпечують суб'єктам правовідносин можливість належно підготуватися й виконати певні процесуальні дії, є процесуальними засобами впливу на поведінку несумлінних учасників процесу, на виконання ними процесуальних обов'язків засобами реалізації принципу раціональної процесуальної форми. Отже, цивільні процесуальні строки поряд з іншими процесуальними засобами покликані забезпечити гарантованість, реальність і оперативність судового захисту суб'єктивних прав заінтересованих осіб, які беруть участь у справі, й інтересів держави.

Ступінь розробленості проблеми. Аналізу цього явища присвячені роботи О.В. Андрій-

чук, С.С. Бичкової, С.В. Васильєва, В.В. Комарова, С.Я. Фурси, С.І. Чернооченко, М.І. Штефана та інших учених.

Метою статті є визначення критеріїв класифікації процесуальних строків на види в цивільному судочинстві України.

Виклад основного матеріалу. Законодавець ділить процесуальні строки на строки, які встановлені законом, і строки, які встановлені судом (ст. 68 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України)). При цьому строки, які встановлені законом, можна поділити на а) загальні; б) спеціальні. Загальні процесуальні строки регулюють основні самостійні процесуальні частини судового процесу. До таких строків можна зарахувати строки попереднього розгляду справ (ст. 129 ЦПК України), розгляду цивільних справ (ч. 1 ст. 157 ЦПК України); строки апеляційного та касаційного оскарження (ст. ст. 294, 325 ЦПК України); строки розгляду справи в апеляційному та касаційному порядку (ст. ст. 303-1, 330-1 ЦПК України); строки подання заяв про перегляд справ у зв'язку з нововиявленими обставинами (ст. 362 ЦПК України) тощо [1].

До спеціальних строків належать процесуальні строки, які входять у самостійну стадію судового процесу. До таких строків на стадії відкриття провадження зараховують строки, які встановлюються для прийняття судового рішення про відкриття провадження у справі або питання про відмову у відкритті провадження у справі, що суддя вирішує не пізніше ніж за три дні з дня надходження заяви до суду або закінчення строку, установленого для усунення недоликів, та не пізніше ніж наступного дня після отримання судом у порядку, передбаченому ч. 3 ст. 122 ЦПК України, інформації про місце проживання (перебування) фізичної особи (ч. 4 ст. 122 ЦПК України).

Отже, спеціальні строки входять у склад загальних строків. У судовій статистиці спеціальні строки не беруться до уваги. Якщо загальні строки регулюють діяльність суду щодо часових меж розгляду цивільних справ, то спеціальні строки регулюють часові межі вчинення окремих процесуальних дій, які повинні бути здійснені судом та учасниками судового процесу в межах загальних строків. Отже, спеціальні строки, які встановлені законом, не можуть бути більшими від загальних. Разом із тим як загальні, так і спеціальні строки можуть корегуватися й у бік їх зменшення. Порушення спеціальних строків призводить до скорочення строків наступних процесуальних дій. Порушення одних спеціальних процесуальних строків зумовлює зміну інших процесуальних строків, що призводить до поспішності в розгляді справ і може зумовлювати порушення загальних строків.

Наступним видом процесуальних строків є строки, які встановлюються судом. Пріоритет надається строкам, установленим законом, і лише у випадку, коли цивільний процесуальний строк не визначений законом, вони можуть бути встановлені судом. Такі строки встановлюються для учасників цивільного процесу й завжди є похідними від строків, установлених законом.

М.І. Штефан зазначає, що процесуальні строки за способом визначення діляться на встановлені законом і встановлені судом. Установлені законом процесуальні строки за чіткістю визначення є абсолютно визначеними, відносно визначеними й невизначеними [2, с. 180]. Схожої класифікації процесуальних строків дотримується С.Я. Фурса [3, с. 276].

С.В. Васильєв зазначає, що процесуальні строки за способом їх установаження діляться на законні та судові. Законні строки – це ті строки, указівка на які міститься в нормах ЦПК України і які не можуть бути змінені з волі суб'єктів цивільного судочинства. Залежно від суб'єкта, якому адресовані конкретні процесуальні строки, їх можна поділити на три групи: 1) процесуальні строки для здійснення дій суддею (судом) завжди встановлюються законом і охоплюють увесь комплекс процесуальних дій, учинених на різних стадіях судочинства; 2) процесуальні строки для здійснення дій учасниками процесу зазвичай встановлюються законом, але в низці випадків можуть установлюватися судом (суддею) або державним виконавцем; 3) процесуальні строки для здійснення дій іншими особа-

ми, зобов'язаними виконати приписи суду [4, с. 109–111].

С.С. Бичкова в частині поділу процесуальних строків за способом їх установаження й суб'єктами, яким вони адресовані, підтримує думку С.В. Васильєва. Разом із тим за чіткістю визначення науковець ділить такі строки на абсолютно визначені та відносно визначені [5, с. 149–150]. Такої думки дотримується й С.І. Чернооченко [6, с. 105–106].

Питання класифікації й систематизації процесуальних строків є дискусійними, але їх об'єднує загальний підхід до цього поняття. Так, критерій чіткості визначення процесуальних строків означає, що процесуальний строк становить відрізок природного часу. Наприклад, заява про забезпечення позову розглядається судом, у провадженні якого перебуває справа, у день її надходження без повідомлення відповідача та інших осіб, котрі беруть участь у справі (ч. 1 ст. 153 ЦПК України); п'ять днів законодавець відводить для скасування заходів забезпечення позову (ч. 4 ст. 154 ЦПК України); три дні надається для розгляду заяви про примусовий психіатричний огляд (ч. 1 ст. 281 ЦПК України).

За критерієм чіткості визначення в юридичній літературі строки ділять на абсолютно визначені, відносно визначені (ті, тривалість яких пов'язана з настанням певної події (ч. 2 ст. 221, ст. 381 ЦПК України)) і невизначені процесуальні строки (строки, які не мають ознак чіткої визначеності (скасування заходів щодо забезпечення позову – ст. 154 ЦПК України, завчасно, розумний строк)) [3, с. 275–277].

Більш повна класифікація процесуальних строків розроблена Г.П. Бужинським, який здійснює поділ процесуальних строків на види за такими критеріями: 1) за формою вираження в нормах права (імперативні; диспозитивні процесуальні строки); 2) за способом визначення тривалості (визначені; невизначені процесуальні строки); 3) за тривалістю (строки-моменти; строки-періоди); 4) строки, які з урахуванням окремих елементів створюють загалом цивільний процес (строки вчинення певних процесуальних дій; строки розгляду й вирішення цивільних справ; строки, що визначають можливість заінтересованих осіб подати скаргу чи внести подання на рішення; строки виконання рішень); 5) за характером виникнення (строки, що спливають; строки, що настають); 6) за суб'єктами процесуальних правовідносин, яким вони адресовані (строки, яких зобов'язаний дотримуватися суд (суддя); строки, яких зобов'язані дотримуватися особи, котрі беруть участь у справі; строки, що впливають на діяльність інших суб'єктів процесуальних відносин; строки, адресовані особам і органам, які не беруть участі у справі); 7) за ступенем впливу на інтенсивність процесу (строки, що безпосередньо впливають на інтенсивність процесу; строки, що забезпечують динамізм справи); 8) за способом реалізації юридичних норм, у яких закріплені процесуальні строки (строки, що реалізуються в правовідносинах як обов'язок або право суб'єкта вчинити певну процесуальну дію). Також учений пропонує більш детальний поділ процесуальних строків

у межах наведених груп. Наприклад, строки розгляду й вирішення цивільних справ залежно від категорії справи діляться на загальні та спеціальні; за суб'єктами, які здійснюють розгляд цивільних справ, – на строки розгляду цивільних справ народними суддями, судом касаційної інстанції, судом у порядку нагляду [7, с. 77–98].

О.В. Андрійчук пропонує такі критерії класифікації: залежно від місця й ролі в механізмі цивільно-процесуального регулювання цивільні процесуальні строки діляться на нормативно-правові, казуальні (індивідуально визначені), фактичні; за сферою правового регулювання – строки в позовному, наказному, окремому провадженнях; за характером діяльності, що регламентується цивільними процесуальними строками, – строки, які регулюють часову тривалість прийняття рішень, строки, які регулюють часову тривалість учинення процесуальних дій; за формою вираження диспозиції норми права, у якій установлені цивільні процесуальні строки, – уповноважувальні (строк, наданий для оскарження рішення суду в апеляційну інстанцію), зобов'язувальні (строк для прийняття рішення суддею-доповідачем про прийняття апеляційної скарги до розгляду апеляційним судом); за способом визначення цивільні процесуальні строки діляться на визначені законом і/або судом; за суб'єктами вчинення процесуальних дій – на визначені (установлені) для суду (судді), осіб, які беруть участь у справі, інших учасників цивільного процесу; за суб'єктним складом, тобто за особами, для яких процесуальні строки встановлюються законом, а для яких – судом; за тривалістю – від 24 годин до трьох років; за функціональним призначенням виділяють строки як гарантію швидкого і своєчасного цивільного судочинства, строки як гарантію дотримання прав і законних інтересів учасників цивільного судочинства; за місцезнаходженням – на ті, що містяться в ЦПК України, та процесуальні строки, що містяться в інших законах [8, с. 67–74].

В.І. Тертишников класифікує процесуальні строки на встановлені законом і призначені судом чи суддею. Строки підготовки справи й розгляду цивільних справ, які встановлюють обов'язок суду щодо здійснення процесуальних дій у визначений проміжок часу за своїм характером, на його думку, є службовими, а не процесуальними. Такий висновок дослідник робить, виходячи з того, що, по-перше, правила про зазначені строки не містяться у главі про процесуальні строки. Ця підстава є виключно формальною. По-друге, вони встановлені для суду та судді. По-третє, вони відрізняються від процесуальних за наслідками їх пропуску. Пропуск процесуальних строків без поважних причин позбавляє осіб, які беруть участь у справі, можливості здійснити процесуальну дію, а пропуск службового строку, навпаки, не знімає з суду обов'язку здійснити процесуальну дію чи сукупність процесуальних дій. По-четверте, на відміну від процесуальних строків, установлених законом, службові строки можуть бути продовжені [9, с. 161].

У науці цивільного процесуального права відстоюється поняття міжінстанційних строків [10, с. 60]. Такі строки встановлюються законом не лише для сторін, а й для суду. При цьому вони для них є обов'язковими рівною мірою. Так, відповідно до ст. 294 ЦПК України, строки оскарження судових ухвал першої інстанції й рішень судів установлюються в п'ятиденний і десятиденний строк. Дотримання строків, які встановлені для висунення скарги з метою порушення провадження щодо перегляду судових рішень, сприяє загалом своєчасності захисту цивільних прав і дотриманню принципу правової визначеності [11, с. 53–55]. Крім того, на отримання, наприклад, апеляційним судом справи впливають інші строки, передбачені й підзаконними нормативно-правовими актами, де закріплені службові строки для працівників апарату суду, відповідальних за рух справи, що буде предметом спеціального аналізу нижче.

Цивільні процесуальні строки, як правило, є визначеними, однак у ЦПК України існують відносно визначені та невизначені процесуальні строки оцінного характеру, зокрема «розумний строк» (ч. 1 ст. 157, ч. 2 ст. 302 ЦПК України). Справи про цивільні права й обов'язки осіб, відповідно до вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, мають бути розглянуті в суді впродовж розумного строку. Така вимога зумовлена тим, що будь-який правовий спір для його сторін супроводжується невизначеністю в правовідносинах [12, с. 111].

З метою наближення до європейських стандартів український законодавець почав використовувати критерій розумності для встановлення строків розгляду справ у суді. Уперше вимога розумності строків судового розгляду на законодавчому рівні була закріплена в ч. 1 ст. 157 ЦПК України. Якщо загальні й спеціальні процесуальні строки зазначені в процесуальних нормах, то не зрозуміло, про які саме строки йде мова. Поняття «розумний строк судового розгляду» не має чіткого визначення ні в міжнародному, ні в національному законодавстві.

Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), розумний строк – це найкоротший строк розгляду й вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно правових відносинах. КАС України передбачає також застосування розумного строку безпосередньо: а) під час підготовки справи до судового розгляду (суд до судового розгляду адміністративної справи вживає заходи щодо всебічного й об'єктивного розгляду та вирішення справи в одному судовому засіданні протягом розумного строку (ч. 2 ст. 110)); б) під час попереднього судового засідання (попереднє судове засідання проводиться з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду справи або забезпечення всебічного й об'єктивного вирішення справи протягом розумного строку (ч. 1 ст. 111)); в) під час розгляду

адміністративної справи у процесі судового засідання (адміністративна справа має бути розглянута й вирішена протягом розумного строку, але не більше ніж два місяці з дня відкриття провадження у справі, якщо інше не встановлено КАС України (ч. 1 ст. 122)); г) під час провадження у справах щодо оскарження нормативно-правових актів (адміністративна справа щодо оскарження нормативно-правових актів вирішується протягом розумного строку, але не пізніше ніж один місяць після відкриття провадження у справі. У виняткових випадках з урахуванням особливостей розгляду справи суд ухвалою може продовжити розгляд справи, але не більш як на один місяць (ч. 7 ст. 171)). Зміст наведеної категорії має особливе значення для правозастосовної практики [13].

Згідно з ч. 1 ст. 157 ЦПК України, суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше ніж два місяці з дня відкриття провадження у справі, а справи про поновлення на роботі, про стягнення аліментів – один місяць. Отже, суддя на власний розсуд, ураховуючи конкретні обставини справи, вирішує питання про строки розгляду справи, але максимальний строк не повинен перевищувати двох місяців із дня відкриття провадження [14, с. 477].

На думку М.В. Власенко, така редакція має кілька недоліків. По-перше, вона не закріплює, що саме варто розуміти під розумним строком судового розгляду. По-друге, початок строку за вказаною статтею ЦПК України починається з моменту відкриття провадження у справі, а не з моменту подання позову до суду (для порівняння, Європейський суд у своїй практиці вказує, що відрахування строку розпочинається від подання позову до суду). По-третє, так звані «скорочені строки» розгляду в один місяць установлені лише для двох категорій справ – про поновлення на роботі й про стягнення аліментів. Цим не повністю враховується такий критерій розумності строку судового розгляду, вироблений прецедентною практикою Європейського суду з прав людини, як значущість для заявника питання, що знаходиться на розгляді суду. По-четверте, поняття розумного строку, що впливає з ч. 1 ст. 157 ЦПК України, дає підстави стверджувати, що моментом закінчення, який потрібно включати до строку нового розгляду, варто вважати винесення судового рішення [15, с. 137].

Висновки. Отже, у системі процесуальних строків можна виділити складні строки, оскільки вони діляться на окремі елементи, які, з одного боку, є самостійними часовими характеристиками, а з іншого – елементами загальних строків. Загальні процесуальні строки, що, як правило, є складними, установлені з метою з'ясування часових меж, пов'язаних із розглядом цивільної справи, переглядом судових рішень. Спеціальні процесуальні строки встановлюють періоди вчинення окремої процесуальної дії суду, зокрема строки відкриття провадження у справі, строки видання судового наказу тощо.

Класифікація строків на загальні та спеціальні не кладеться в основу судової статис-

тики України. Значення такої класифікації виявляється при встановленні факту недотримання розумності строків: аналіз дотримання спеціальних строків як елементів загальних (складних) може стати визначальним. Оскільки в основу встановлення розумності строків Європейським судом з прав людини, зокрема, покладені такі критерії, як поведінка заявника й поведінка судових та інших державних органів, саме аналіз спеціальних строків дасть змогу визначити порушення заявником чи судом цих строків.

Сутність процесуальних строків у цивільному судочинстві пов'язується із початком їх перебігу і їх закінченням та обов'язковістю виконання певних процесуальних дій у цей період. У нормативно-правовому механізмі процесуальні строки є індивідуалізованими для кожної процесуальної дії кожного з суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин і в сукупності впливають на дотримання розумності строків вирішення справ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № № 40–42. – Ст. 492.
2. Штефан М.І. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / М.І. Штефан. – К. : Концерн Видавничий Дім Ін Юре, 2005. – 624 с.
3. Фурса С.Я. Цивільний процес України. Академічний курс : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. зал.] / С.Я. Фурса. – К. : Видавець Фурса С.Я., КНТ, 2009. – 848 с.
4. Васильєв С.В. Цивільний процес : [навчальний посібник] / С.В. Васильєв. – Х. : ТОВ Одиссей, 2007. – 480 с.
5. Бичкова С.С. Цивільне процесуальне право України : [навчальний посібник] / С.С. Бичкова. – К. : Атака, 2006. – 384 с.
6. Чернооченко С.І. Цивільний процес : [початковий посібник] / С.І. Чернооченко. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.
7. Бужинскас Г.П. Процессуальные сроки в советском гражданском судопроизводстве : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Г.П. Бужинскас. – М., 1987. – 206 с.
8. Андрійчук О.В. Процессуальні строки у цивільному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О.В. Андрійчук. – К., 2009. – 214 с.
9. Тertiшніков В.І. Цивільний процесуальний кодекс України : [науково-практичний коментар] / В.І. Тertiшніков. – 6-те вид., перероб. та доп. – Харків : Консул, 2002. – 408 с.
10. Терехова Л.А. Межинстанционные периоды в гражданском процессе и их фиксация / Л.А. Терехова // Российская юстиция. – 2008. – № 10. – С. 60–62.
11. Приймак А.М. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти / А.М. Приймак // Наукові записки / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К. : Аграр Медіа Груп, 2010. – Т. 103 : Юридичні науки. – 2010. – С. 53–55.
12. Винокурова І. Європейські критерії розумного строку розгляду справ та їх застосування адміністративними судами України / І. Винокурова // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 3. – С. 111–116.
13. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 лип. 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № № 35–37. – Ст. 446.
14. Фурса С.Я. Цивільний процесуальний кодекс України : [науково-практичний коментар] : у 2 т. / С.Я. Фурса, С.І. Фурса, С.В. Щербак ; за заг. ред. С.Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С.Я., КНТ, 2006. – Т. 1. – 2006. – 912 с.
15. Власенко М. Проблеми впровадження розумного строку судового розгляду як елемент права на справедливий судовий захист / М. Власенко // Юридичний авангард. – 2009. – № 2. – С. 136–139.